

In memoriam Тони Џад, 1948-2010.

Прошле седмице у Њујорку је умро Тони Џад (Tony Robert Judt) „историчар посебног кова, јавни интелектуалац од оних старе феле – и на много начина – врло храбар човек“ написао је „Тајм“ поводом његове смрти. Оцена се тиче и тога како се Џад односио према својој тешкој и чудној болести (Lou Gehrig's disease) и начина како је проживео свој живот. Родио се у Лондону 1948. године, као младић стајао „на бранику ционизма“, веровао у комунизам кибуца, покушавао да разазна тајну света око себе прво као марксиста, па љубитељ француског интелектуализма да би постао „универзални социјални демократа“ како је сам описивао своју позицију и - оштар критичар америчког начина уређивања савременог света. Аутор је низа књига од којих је најпознатија његова „Послератна Европа“ објављена 2005. дела које је писано „у ритму трилера, а с поузданошћу енциклопедије“. Европску историју је дуго предавао на Њујоршком универзитету. Био је директор је фондације Ерих Марија Ремарк у Њујорку. Од 1996. године је члан Америчке академије наука и уметности. Већину својих текстова објављивао по угледним светским магазинима The New York Review of Books, The New Republic, The Times Literary Supplement и The London Review of Books.

НСПМ ће, у знак сећања, на овог значајног интелектуалца објавити један његов интервју у коме Тони Џад говори о својој „главној теми“ – Европи.

Један од узрока стабилности Европе било је и то што Стаљин није желео да ризикује, био је задовољан оним што је добио. Није подстицао комунисте у Југославији, Грчкој, Италији и Француској да праве проблеме јер му то није одговарало

Разговор је започео бизарношћу: „Наслов 'Послератна Европа' је предложио мој једанаестогодишњи син“, причао је Џад. „Нервирало га је што ја не могу ништа да смислим, па ме је питао о чему је књига. Рекао сам да је о сећању, последицама и утицају Другог светског рата на Европу. О томе како је Европа још дуго остала у сенци тог рата. И он је предложио тај наслов.“

Како су се Европљани носили с теретом те сенке?

– Уопштено говорећи, служили су се селективним заборављањем. Иако се разликовало од земље до земље, ипак је постојала додирна тачка: једини начин да се земље које су преживеле 5-6 година грађанских ратова и потпуно уништење грађанских, политичких и правних институција ослободе сенке рата био је да створе митове о ономе што се десило, а остало препусте забору.

Зашто се сенка толико дуго задржала?

-Постоје два одговора на то питање. У случају Западне Европе сенка се задржала дуго јер се нико није потрудио да је отклони. Проблеми везани за колаборацију, третирање Јевреја и одговорност за то, број људи који су били задовољни фашизмом и оних који су били чланови фашистичких покрета нису могли бити лако интегрисани у послератну слику. Тек се 70-их и 80-их - и то пре свега захваљујући новим генерацијама - могло осврнути на прошлост са неким новим питањима. У Источној Европи на власт су дошли комунистички режими који не само да нису охрабривале објективно сагледавање стања пре комунизма, већ су и одредили чега ће се људи сећати са стидом а чега с поносом. На рат се надовезала послератна патња.

По вама, подједнаку важност у послератној историји имају и Источна и Западна Европа. Шта се дешава када у књигама спојите те две половине?

- Прво, одувек се подвлачило да су Источна и Западна Европа имале различита искуства, док су се сличности ретко кад анализирале. Мало је познато да су непосредно након рата, између 1945-47, политике земаља Источне и Западне Европе биле веома сличне: потенцирали су се реконструкција, инвестирање у инфраструктуру, прављење економског плана, итд. Чехословачки економски план у периоду '45-48. био је веома сличан Монеовом француском. Наравно, дошло је до промена када су комунисти дошли на власт, али сви су из рата научили да економија и друштво захтевају контролу с врха.

Друга тема јесте паралелно разочарање левицом. Заборављамо да су многи - интелектуалци и студенти нарочито у Мађарској и Чехословачкој - полагали велике наде у комунизам, између осталог и због тога што алтернатива није постојала. Та су очекивања била илузорна колико и наде западњачких прогресивних мислилаца, с том разликом што су ове потоње биле распршене раније. Послератне генерације западних

Европљана надале су се рођењу прогресивног, ревидираног комунизма. Те су наде коначно пале у воду 1968. Трећа ствар су економске и друштвене промене - што ипак не бих толико истицао јер су оне у Западној Европи биле блажи пандан – које је представљало померања из села у град, што објашњава оне ужасне стамбене блокове изграђене да прихвате новопридошле. Испод површине се одвијала и својеврсна американизација, модернизација и подмлађивање Источне Европе коју Запад није видео. Тај феномен делом објашњава и догађаје из '68. у Чехословачкој и Пољској.

Послератна Европа је несвесно грађена на основама онога што се дешавало током Другог светског рата и под нацистичким режимом. Економске политике и идеја о јединственом европском политичком простору су директна последица Другог светског рата

Од свега што се после '45. десило, шта је по Вама било очекивано а шта изненађене?

- Нико није очекивао онако брз економски опоравак, демографски бум, просперитет, стабилност и деполитизацију. Сви су мислили да ће се поновити прича након Првог светског рата: грађански ратови, насиље, депресија, поновна подела на екстремну десницу и екстремну левицу. Сви су били изненађени када се то није догодило. Очекиван је био Хладни рат. Често се пренебрегава чињеница да он не датира од 1940. Између Совјетског Савеза и Запада и раније је владало подозрење по питању савезништва, почев од 1920. Аберација је био Други светски рат, а не оно што је дошло после њега. Данас имамо могућност да прегледамо архиве и СССР, САД и Велике Британије из тог периода. Британско је Министарство спољних послова, рецимо, од самог почетка знало да ће после рата Европа на овај или онај начин бити подељена, да ће руска зона остати замрзнута, док ће Запад свим силама покушати да у својој зони створи нешто ново. Ако је ико био изненађен поделом били су то Американци и то само због непознавања европске међуратне политике.

Шта је вас изненадило док сте тражили материјал за књигу?

- Није реч о правом изненађењу, али је засигурно била необична спознаја да писање историје Европе не може да се сведе на уобичајене представе о добронамерним људима који су једног дана сели за сто и рекли „Никада више рат. Сада ћемо изградити сретну и

уједињену Европу“. Изненађује ме колико су често процеси европске интеграције или уједињења - било да је реч о раним или касним 50-им, 70-им, итд. - били плод појединачних националних интереса. Све до самог уједињења није постојала идеја о неком великом европском пројекту. Још једна ме је ствар изненадила. Мада, када сам пребродо то почетно изненађење постало ми је јасно да сам то и очекивао: реч је о томе колико је уствари послератна Европа несвесно грађена на основама онога што се дешавало током Другог светског рата и под нацистичким режимом. Економске политике и идеја о јединственом европском политичком простору биле су директна последица Другог светског рата. Млада администрација је, нарочито у Западној Европи, по први пут добила прилику да планира економску политику без досадног мешања демократских снага, што се дешавало док су радили за Вишија или окупаторе.

Да ли је Хладни рат заиста био толико опасан као што су га доживљавали они који су 50-их и 60-их одрастали у Америци?

- Одлично питање. Велика је разлика између перцепције Хладног рата у Европи и Америци. Моји вршњаци у Америци плашили су се нуклеарног рата и руске инвазије. Ја сам одрастао у Лондону, а већина мојих пријатеља на континенту, на само неколико стотина километара од Црвене армије. Моје је схватање негативаца увек било упућено на Немце. О Русима смо имали недефинисан став. Када је хор Црвене армије заједно са трупом Бољшој театра 50-их година гостовао у Лондону, сви су их дочекали раширених руку, чак и антикомунисти. Европа има другачије сећање на тај период. Питање је сад да ли је опасност објективно постојала, тј. да ли су Европљани живели у лажном осећању сигурности. Сматрам да је једини истински опасан моменат током Хладног рата била кубанска криза. И на Кенедија и на Хрушчова вршен је велики притисак да наступе агресивније но што би иначе учинили. Хладни рат је био опасан за Источну Азију, а, на тренутке, и за Блиски Исток. Никсон је замало послао америчке трупе у рат из '73. Ничег сличног није било у Европи. Један од узрока стабилности Европе било је и то што Стаљин није желео да ризикује, био је задовољан оним што је добио. Није подстицао комунисте у Југославији, Грчкој, Италији и Француској да праве проблеме јер му то није одговарало. Стога не чуди што су Европљани, на Западу, тај период доживљавали као стабилан. Другачија је ситуација била у Источној Европи, наравно: за њих Хладни рат није био толико опасан колико ужасан, јер је рата заиста било. Не рата у правом смислу речи, али беснео је беспштедан сукоб између државе и друштва.

Велика је разлика између перцепције Хладног рата у Европи и Америци. Моји вршњаци у Америци плашили су се нуклеарног рата и руске инвазије. Ја сам одрастао у Лондону, и моје је схватање негативаца увек било упућено на Немце. О Русима смо имали недефинисан став. Када је хор Црвене армије са трупом Бољшој театра 50-их година

гостовао у Лондону, сви су их дочекали раширених руку, чак и антикомунисти

Ко су, по Вама, биле најутицајније особе у послератној Европи?

- Без сумње Шарл де Гол, затим Маргарет Тачер, свидело се то вама или не и Жан Пол Сартр, слагали се с њим или не. Затим Горбачов - догађаји из 80-их би без њега били незамисливи. Морао бих да поменем и пољског папу, који је, додуше, имао мањи утицај од Горбачова. Ту је и Конрад Аденауер, ма колико мени лично био антипатичан, имао је велике заслуге за стварање Западне Немачке. На другачији је начин битан и Вили Брант који је, иако политички губитник, одиграо важну улогу у европској унутрашњој политици у смислу ублажавања последица Хладног рата. Не бих у овај списак укључивао друге интелектуалце и писце који су махом отишли у Америку. Трагично је то што су многе битне особе које би иначе биле повезане са „европским начином мишљења“, због последица Депресије, нацизма, комунизма и рата, живе и стварале у Њујорку или Чикагу.

Код вас је најважнији људски агенс. Каква је његова улога у избијању сукоба?

- Не бих да звучим као Маркс: „људи сами стварају историју, али не бирају околности под којима то чине“. Наравно да су послератне околности условиле оно што се десило. Чак су и велике државе - Британија, Француска или Немачка - ту имале мало простора за маневрисање, будући да су биле разорене, осиромашене или подељене између два блока. Због тога су дешавања била интересантнија на нивоу самих држава а не на некој глобалној скали. Али све је догађаје покретао људски агенс. Многи историчари то узгред помињу, не задржавајући се на ономе што су појединци кроз историју радили, нарочито они који су били на власти. Због тога ја пажњу посвећујем људима. Де Гол је, рецимо, имао одлучујућу улогу у два послератна опоравка Француске (1944-45 и 1958). Без њега Француска не би повратила стабилност ни на унутрашњем ни на спољном нивоу. Битна је била и Маргарет Тачер, иако се у том периоду настојало ограничити улогу државе, и дати више простора приватном сектору. Она је као немилосрдан идеолог на правом месту у правом тренутку оснажила ту тенденцију у корист приватног сектора. То јесте прави људски агенс. Појединци су били битни и у распадима Чехословачке и Југославије. Чеси и Словаци су могли остати у истој држави, баш као и Југословени, упркос дугогодишњим неслагањима - оно што се одиграло није диктирала никаква виша сила или судбина. У Послератној Европи сам донекле описао те распаде, мада је било тешко набројати све примере када су појединци, користећи се околностима, изазивали промене и тамо где то тих промена никада не би дошло. Подвукао сам важност Слободана Милошевића у Србији, Виктора Мечиара у Словачкој и Влацлава Клауса у Чешкој не зато

Плана о јединственој Европи није било

Пише: Тони Џад
недеља, 15 август 2010 11:36

што су били посебно занимљиви или битни сами по себи, већ зато што су у кључним моментима покретали ствари које се иначе не би десиле. Као што никада не бих ниподаштавао ограничења или структуре унутар којих људи делују, нарочито у случају послератне Европе, исто тако наглашавам и важност људског агенса. Историја без људског агенса није занимљива.

The Historical Society, Boston University

Превела и приредила **Милана Бабић**